
UDK 808.62-41
Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno 14.05.1998.

Marija Turk
Filozofski fakultet, Rijeka
Hrvatska

INHERENTNA DISTINKTIVNA OBILJEŽJA I DISTRIBUCIJA FONEMA U HRVATSKOME JEZIKU

SAŽETAK

Fonemi su svežnjevi inherentnih distinktivnih obilježja koji uvjetuju fonemsku diferencijaciju. Inherentna distinktivna obilježja ne funkcioniraju izolirano, nego u međusobnim odnosima. U prilogu se problematizira odnos: inherentna distinktivna obilježja i kompatibilnost fonema te njihov odnos prema valentnosti pojedinog fonema.

S gledišta kompatibilnosti fonema zaključuje se da inherentna distinktivna obilježja mogu biti kompatibilna, inkompatibilna i tolerantna. Kompatibilna obilježja omogućuju kombinacije fonema koji međusobno oponiraju po nekoj od opreka (npr. vokalnost, konsonantnost, stridentnost itd.). Inkompatibilna obilježja isključuju kombinacije fonema (npr. vokalnost, kompaktnost, gravisnost itd.). Tolerantna obilježja dopuštaju udruživanje fonema, ali su takvi spojevi marginalni u jeziku. Njihova krajnost upućuje na strani utjecaj ili morfonološku prinudu. Redundantna svojstva omogućuju povezivanje fonema (npr. difuznost, nazalnost itd.).

S gledišta valentnosti pojedinih fonema utvrđeno je da u hrvatskome standardnom jeziku prevladavaju kombinacije fonema koje ne počivaju ni na prevelikom ni na premalom broju binarnih izbora. Mali se broj binarnih izbora protivi kontrastnome načelu, a veliki ekonomičnosti u jeziku.

Ključne riječi: fonemi, hrvatski jezik

I. INHERENTNA DISTINKTIVNA OBILJEŽJA

Pod pojmom inherentna distinktivna obilježja misli se na konačne dijelove fonema, na temelju kojih se oni međusobno diferenciraju. Fonemi - točnije njihovi izrazi foni - svežnjevi su inherentnih distinktivnih obilježja koji ne funkcioniraju izolirano nego u međusobnim odnosima.¹ Svako je inherentno distinktivo obilježje član toga odnosa. Svim parovima inherentnih distinktivnih obilježja odgovaraju određeni odnosi na artikulacijskom, akustičkom i perceptivnom planu.

Svaki par inherentnih distinktivnih obilježaja implicira izbor između dva člana jedne opozicije koja je specifična po svojem razlikovnom svojstvu. Inventar je inherentnih distinktivnih obilježaja i njihovih kombinacija, tj. fonema, specifičan za svaki jezik.

2. INHERENTNA DISTINKTIVNA OBILJEŽJA U HRVATSKOME STANDARDNOM JEZIKU

U hrvatskome standardnom jeziku fonemski se sustav može prikazati na funkcioniranju devet pari inherentnih distinktivnih obilježja:

Vokalnost je značajka glasova koji imaju izvor zvuka u periodičnom treperenju glasiljki. Obilježje vokalnosti imaju samoglasnici i sonanti.

Konsonantnost je obilježje koje se odnosi na prisutnost prepreke zračnoj struji u izgovornome procesu što se na akustičkoj razini očituje postojanjem šuma. Obilježje konsonantnosti imaju suglasnici i sonanti.

Kompaktnost je obilježje fonema koji se artikuliraju od desni do ždrijela. Akustički se kompaktnost očituje kao grupiranje zvuka na središnjem dijelu spektra. Kompaktni su glasovi palatalni suglasnici *š, ž, č, ć, dž, đ*, velari *k, g, h*, sonanti *nj, lj, j* i samoglasnik *a*.

Difuznost je obilježje glasova koji se tvore u prednjem dijelu usne šupljine. Akustički se difuznost očituje kao raspršenost zvučne energije na spektru. Difuzni su suglasnici *p, b, t, d, c, s, z, f*, sonanti *v, m, n, l, r, r̄* i samoglasnici *i, u*.

Neprekidnost je obilježje glasova koji u svojem trajanju nemaju nagloga prekida. Neprekidni su suglasnici *š, ž, s, z, f, h*, sonanti *v, l, lj, j* i samoglasnici *i, e, a, o, u*.

Stridentnost je značajka koja se odnosi samo na suglasnike pri čijim se izgovoru stvaraju zračni vrtlozi koji se akustički očituju kao jači i duži šum. Stridentni su suglasnici *š, ž, s, z, f, c, č, dž* i sonant *v*.

Nazalnost je značajka glasova koja u artikulacijskom procesu nastaje spuštanjem mekoga nepca i podizanjem resice, pri čemu fonacijska struja ne

¹ Usp. Morciniec. N. *Distribution der distinktiven Merkmale und die Distribution der Phoneme*, u: *Germanica Wratislaviensia*, 12, Wrocław, 1968., str. 113.

prolazi samo kroz usnu, nego i kroz nosnu šupljinu. Nazalnost je značajka sonanata *m, n, nj*.

Gravisnost je obilježje glasova koji imaju tamnu boju zvuka. Gravisnost nastaje kod suglasnika koji se tvore labijalno, te samoglasnika i suglasnika koji se tvore na stražnjem dijelu usne šupljine. Pri njihovoj je artikulaciji usni rezonator veći, što proizvodi tamnu boju. Gravisni su glasovi suglasnici *p, b, f, k, g, h*, sonanti *v, m* i samoglasnici *o, u*.

Zvučnost je obilježje koje na artikulacijskoj razini znači titranje glasiljki, a akustički postojanje tonova. Zvučni su suglasnici *b, d, g, dž, đ, z, ž*. U akustičko-izgovornome pogledu zvučni su i samoglasnici i sonanti, ali su u govornome lancu s obzirom na tu značajku neutralni.

Inherentna distinktivna i redundantna obilježja u hrvatskome jeziku prikazuje tablica 1.²

Znak “+” u tablici konvencionalno označava prisutnost, znak “-” odsutnost razlikovnog obilježja, a znak “0” postojanje obilježja koje za fonem nije razlikovno. Matrica inherentnih distinktivnih obilježja sadrži 279 podataka, tj. 166 binarnih odgovora i 113 nula koje označuju redundanciju: indiferentnost fonema, najčešće bez parnjaka, prema čitavoj opoziciji. Vokalnost i konsonantnost jedina su dva para obilježja kod kojih nema neutralnih fonema. Prema tome ta dva obilježja imaju najveći funkcionalni učinak.³ Ostala obilježja mogu za pojedine foneme biti distinktivna ili redundantna.⁴

² Matrica inherentnih distinktivnih obilježja fonema u hrvatskome jeziku izrađena je prema izvorima I. Škarić: *Razlikovna obilježja*, Jezik, XXIII, 1-10, Zagreb, 1975., str. 1-10. Ž. Muljačić: *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1972., str. 123., E. Barić i sur. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 54.

³ Funkcionalni učinak (engl. functional yied, fr. rendement fonctionnel, njem. funktionelle Belastung) definira se kao stupanj iskorištenosti nekog distinktivnog obilježja ili fonema. Morciniec, N. nav. dj., str. 127.

⁴ U hrvatskome standardnom jeziku redundantna su između ostalih ova inherentna obilježja: difuznost za sve suglasničke foneme, gravisnost za foneme /k/, /g/, /h/, neprekidnost za foneme /v/, /j/, stridentnost za foneme /s/, /z/, /ʒ/, /f/, /v/ zvučnost za samoglasnike i sonante.

Tablica. 1. *Inherentna distinktivna obilježja fonema u hrvatskom jeziku*

ID O	vo kal nost	kon so nant nost	kom pakt nost	di fuz nost	ne pre kid nost	stri dent nost	na zal nost	gra vis nost	zvuč nost
p	-	+	-	0	-	0	0	+	-
t	-	+	-	0	-	0	0	-	-
k	-	+	+	0	-	0	0	0	-
b	-	+	-	0	-	0	0	+	+
d	-	+	-	0	-	0	0	-	+
g	-	+	+	0	-	0	0	0	+
s	-	+	-	0	+	0	0	-	-
š	-	+	+	0	+	+	0	-	-
z	-	+	-	0	+	0	0	-	+
ž	-	+	+	0	+	0	0	-	+
h	-	+	+	0	+	-	0	0	0
f	-	+	-	0	+	0	0	+	0
c	-	+	-	0	-	+	0	-	0
č	-	+	+	0	-	+	0	-	-
ć	-	+	+	0	-	-	0	-	-
ž̇	-	+	+	0	-	+	0	-	+
ž̇̇	-	+	+	0	-	-	0	-	+
v	+	+	-	0	0	0	-	+	0
m	+	+	-	0	0	0	+	+	0
n	+	+	-	0	0	0	+	-	0
ñ	+	+	+	0	0	0	+	-	0
r	+	+	0	0	-	0	-	0	0
l	+	+	-	0	+	0	-	0	0
ḷ	+	+	+	0	+	0	-	0	0
j	-	-	+	0	0	0	0	0	0
ṛ	+	-	0	0	-	0	0	0	0
a	+	-	+	-	0	0	0	-	0
e	+	-	-	-	0	0	0	-	0
i	+	-	0	+	0	0	0	-	0
u	+	-	0	+	0	0	0	+	0
o	+	-	-	-	0	0	0	+	0

Nijedan fonem ne iskorištava *sva* inherentna distinktivna obilježja potencijalna u fonološkome sustavu. Broj specificirajućih distinktivnih obilježja varira od fonema do fonema.

Specifikaciju fonema brojem inherentnih distinktivnih obilježja pozitivna ili negativna binarna odgovora predočava sljedeća tablica.

Tablica. 2. Specifikacija fonema

IDO	F O N E M I	
3	2	/ɾ/, /j/
4	3	/r/, /l/, /u/
5	13	/k/, /g/, /h/, /f/, /v/, /m/, /n/, /ń/, /l/, /ʎ/, /a/, /e/, /o/
6	8	/p/, /t/, /b/, /d/, /s/, /z/, /ž/, /c/
7	5	/š/, /č/, /ć/, /ž/, /ž/

Donju granicu specifikacije fonema u hrvatskome jeziku čine tri obilježja i to za foneme /ɾ/ i /j/, a gornju granicu po sedam distinktivnih obilježja. Sa sedam je distinktivnih obilježja specificirano pet fonema: /š/, /č/, /ć/, /ž/, /ž/. Najveći je broj fonema specificiran s pet inherentnih distinktivnih obilježja. To je skup od trinaest fonema: /k/, /g/, /h/, /f/, /v/, /m/, /n/, /ń/, /l/, /ʎ/, /a/, /e/, /o/.

U vezi s inherentnim distinktivnim obilježjima i distribucijom fonema u ovome se prilogu problematizira dvojaki odnos:

- inherentna distinktivna obilježja i kompatibilnost fonema
- inherentna distinktivna obilježja i valentnost pojedinih fonema

2. 1. Inherentna distinktivna obilježja i kompatibilnost fonema

Analizom distribucije fonema u hrvatskome jeziku moguće je ustvrditi koja inherentna distinktivna obilježja omogućuju povezivanje fonema, a koja ga isključuju. Distribucijska se ograničenja, kao što je poznato, više tiču suglasničkih, a manje samoglasničkih fonema. Drugim riječima, distribucija samoglasničkih fonema predstavlja mnogo užu problematiku od distribucije suglasnika, a pogotovo od distribucije suglasničkih skupina.

S gledišta uvjetovanosti distribucije fonema inherentna se distinktivna obilježja mogu svrstati u tri skupine: kompatibilna, inkompatibilna i tolerantna obilježja.

- **Kompatibilna distinktivna obilježja** dopuštaju da se distribuiraju jedan do drugoga fonemi koji međusobno oponiraju po nekoj od opozicija.
- **Inkompatibilna obilježja** isključuju skupine fonema koji međusobno oponiraju po nekoj od opozicija.
- **Tolerantna obilježja** očituju reduciranu spojivost: njihova se krajnost pokazuje kao redistribucija fonema uvjetovana importacijom leksema ili kao rezultat morfonološke prinude.

2. 1. 1. Kompatibilna razlikovna obilježja

U hrvatskome su jeziku kompatibilna ova razlikovna obilježja:

a) vokalnost/konsonantnost

U suvremenome hrvatskom standardnom jeziku svaki samoglasnički fonem može stajati uz svaki suglasnički fonem i može zauzeti svaku poziciju u riječi. Za foneme /a/, /e/, /i/, /o/ ne mogu se naći potvrde u svim pozicijama sa svim suglasnicima. Nepostojanje potvrda ne opovrgava rečeno: jezik je, naime, potencijalan, a sve se mogućnosti ne moraju realizirati.⁵ Nepopunjena mjesta ostaju uglavnom u inicijalnoj poziciji.⁶ Osim toga, veći dio riječi koje počinju samoglasnikom pripada sekundarnome leksičkom sloju, tj. primljenicama i tvorenicama s relativno učestalim prefikslnim morfemima /u/, /iz/, /od/, /o/ itd. Kombinacije fonema s obilježjima vokalnosti i konsonantnosti ne samo da su kompatibilne, nego su one u svakome jeziku i poželjne jer se temelje na kontrastnome načelu kojemu svaki jezik tendira.⁷

b) Konsonantnost/konsonantnost

Fonemi koji nose ovo obilježje mogu se međusobno kombinirati u sljedovima koji su dopušteni s gledišta ostalih inherentnih distinktivnih obilježja (npr. zvučnosti, gravisnosti). Iako su suglasničke kombinacije dopuštene, skupine s većim brojem suglasničkih fonema nisu poželjne jer se protive kontrastnome načelu.

c) Kompaktnost/kompaktnost

S gledišta distribucije suglasničkih fonema koji nose obilježje kompaktnosti fonemi se mogu podijeliti u četiri razreda, koji su međusobno kompatibilni ako se njihovim kombinacijama ne protive druga obilježja (npr. zvučnost).

KOMPAKTOST											
I			II		III	IV					
š	ž	č	ć	ž	đ	n	ɾ	j	k	g	h

Članovi I. razreda međusobno su kompatibilni. Riječ je ne samo o

⁵ U predjakobsonskoj fonologiji rabi se pojam "rupe u sustavu" (engl. Hole in the pattern, fr. case vide, njem. Leerstelle). Pojam se odnosi na nepopunjena i neiskorištena mjesta koja olakšavaju preuzimanje novih fonema ili fonoloških distribucijskih pravila. Usp. Muljačić, Ž. nav. dj., str. 202.

⁶ Pokriveni slog tipa CV najzastupljeniji je tip sloga u hrvatskome jeziku (60,0%), zatim slijedi tip CCV (15,3%), nepokriveni su slogovi tipa V (9,6%) ili VC (1,75) rijetki. O zastupljenosti tipova slogova u hrvatskome jeziku vidjeti: Škarić, I.: *Fonetika hrvatskoga književnog jezika*, u: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, HAZU i Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991., str. 329. Ta se pojava očituje i u drugim jezicima. Pokriveni slog tipa CV univerzalan je i primjereniji od nepokrivenog sloga tipa V ili VC. Ž. Muljačić, nav. dj., str. 149.

⁷ O kontrastnome načelu u jeziku vidi: Ž. Muljačić, nav. dj., str. 160.

dopuštenim, nego i o obvezatnim kombinacijama jer se u skupu isključuju fonemi suprotnog binarnog odgovora.

Primjer: raz + članiti > rasčlaniti > raščlaniti.

Jednako su tako dopuštene i poželjene međusobne kombinacije I. i II. razreda, i to unutar morfema i na granicama morfema koje imaju fuzijski karakter.⁸

Primjer: voz(iti) + nja > vožnja, kos(iti) + nja > košnja.

Kompatibilni su i fonemi I. i III. razreda (primjer: mišji), te fonemi IV. i II. razreda (primjer: knjiga, ključ).

d) Difuznost

Difuznost je redundantno obilježje za sve suglasničke foneme i ne postavlja nikakva ograničenja u suglasničkim kombinacijama.

e) Neprekidnost

Neprekidnost ne utječe na distribuciju fonema. Prema tome, kompatibilni su neprekidni i prekidni fonemi. Skupine fonema suprotnoga binarnoga odgovora na ovo obilježje počivaju na kontrastnome načelu i zato se smatraju tipičnim suglasničkim skupinama koje prevladavaju i u hrvatskome, ali i u drugim jezicima. Tipične su suglasničke skupine: st, št, zd, žd, zd, zg itd.

f) Stridentnost

Stridentnost se kao distinktivno obilježje odnosi samo na 7 fonema, što nadalje znači da je za ostale foneme redundantno, odnosno da za većinu fonema ne predstavlja distribucijska ograničenja.

g) Nazalnost

Nazalnost je također za većinu fonema redundantno obilježje i ne reducira spojivost nazala s nenazalima.

h) Gravisnost

Fonemi s distinktivnim obilježjem gravisnosti kompatibilni su s fonemima suprotna binarnog odgovora i s fonemima kojima je gravisnost redundantno obilježje.

Primjer: skupine /ps/, /sp/, /pš/, /šp/: psovati, spavati, pšenica, špinat itd.

i) Zvučnost

Distribucija fonema s gledišta obilježja zvučnosti provodi se prema strogim ograničenjima. Jedino to obilježje beziznimno određuje spojivost suglasničkih fonema. Kompatibilni su samo suglasnički fonemi koji imaju isti binarni odgovor. Naime, suglasnička skupina mora biti ili zvučna ili bezzvučna:

sp ~ zb šp ~ žb st ~ zd št ~ žd

sk ~ zg šk ~ žg kt ~ gd šć ~ žž

Kompatibilne su kombinacije zvučnih i bezzvučnih suglasnika s fonemima kojima

⁸ Alternacije fonema ovise o karakteru morfemske granice. One mogu imati fuzijski i aglutinacijski karakter. Pod fuzijskim se karakterom morfemske granice misli na činjenicu da se dva fonema koji stoje jedan do drugoga fuzioniraju i mijenjaju, a pritom ostaju neraščlanjivi. Aglutinacijski karakter morfemske granice znači naljeppljivanje susjednih jedinica, pri čemu ostaju prepoznatljive i raščlanjive. Vidi. J. Silić: *Ortoepija/ortografija i morfemska struktura jezika*, Radovi, III, 181-194, Sarajevo, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1976., 181-194.

je obilježje zvučnosti redundantno, tj. sa sonantima i samoglasnicima. Sonanti i samoglasnici mogu se, naime, distribuirati uz zvučne i uz bezzvučne suglasnike.

tv ~ dv tm ~ dm tr ~ dr tl ~ dl
pr ~ br kv ~ gv sr ~ zr kl ~ gl itd.

2. 1. 2. Inkompatibilna obilježja

Inkompatibilna se obilježja odnose na dio vokalnih, kompaktnih, gravisnih, stridentnih i zvučnih fonema.

a) Vokalnost

Od fonema s distinktivnim obilježjem vokalnosti inkompatibilno je slogotvorno /r/ sa fonemima /n/, /ń/, /V/, /ŕ/ i /r/.

b) Kompaktnost

Kompaktni suglasnički fonemi I. razreda (/š/, /ž/, /č/, /ć/, /ž/ i /ž/) inkompatibilni su s fonemima suprotna odgovora na binarni izbor. Ne postoje kombinacije tipa: šs, sš, žz, zž.

c) Gravisnost

Fonemi s obilježjem gravisnosti (/p/, /b/, /f/) također su međusobno inkompatibilni.

d) Zvučnost

Isključene su kombinacije suglasničkih fonema koji različito odgovaraju na binarno pitanje zvučnosti.

2. 1. 3. Tolerantna obilježja

Tolerantna su obilježja karakteristična za skupine fonema koje su netipične, rijetke ili unikatne, a većim su dijelom učinak morfonološke prinude ili redistribucije fonema izazvane importacijom leksema stranoga podrijetla. Tolerantna obilježja mogu biti: vokalnost, kompaktnost, gravisnost i neprekidnost.

a) Vokalnost

Međusobne su kombinacije samoglasničkih fonema tolerantne i poznate pod nazivom hijat, koji nastaje na granicama morfema (suigrač, naoblaka i sl.) ili u riječima stranoga podrijetla (aorist, audicija itd.). Od fonema s obilježjem vokalnosti i sonanti /v/ i /m/ čine tolerantnu kombinaciju u importima (tip: tramvaj).⁹

b) Kompaktnost

Tolerantne su kombinacije fonema sa suprotnim odgovorom na obilježje kompaktnosti na granicama morfema koje imaju aglutinacijski karakter (razljutiti, raznježiti, odjuriti, izjadati, izvanježiti). Jednako su tako tolerantni

⁹ Fonemske su skupine s obilježjem vokalnosti heterosilabične jer slogovni reljef onemogućuje pripadnost tih fonema istome slogu.

sljedovi kompaktnih fonema velara /k/, /g/, /h/ i palatalnih suglasnika u unikatnim skupinama (primjer skupine /kć/ u kći) ili rijetkim morfonološki uvjetovanim primjerima (npr. skupina /kš/ u lakši) ili u importima (kšatrija), odnosno velara /k/, /g/, /h/ i fonema /j/ (primjer skupine /kj/ u prekjučer). Morfonološki su uvjetovane i međusobne kombinacije velara (primjer skupine /kh/: krhko).

c) Gravisnost

Tolerantne su i međusobne kombinacije fonema s obilježjem gravisnosti (primjer skupina /bv/, /bm/: obvoziti, obmana).¹⁰

d) Neprekidnost

Netipične i rijetke su međusobne kombinacije fonema s obilježjem prekidnosti, primjer skupina /tk/: tkati, /pt/: ptica, skupine /kt/ u riječi stranog podrijetla: ktetik ili međusobne kombinacije suglasničkih fonema s obilježjem neprekidnosti: primjer morfonološki uvjetovane skupine /sh/: shvatiti ili skupine /sf/: u importu sfinga.

2. 2. Inherentna distinktivna obilježja i valentnost fonema

Usporedbom podataka o broju inherentnih distinktivnih obilježaja koje čine strukturu fonema s podacima o pojavnosti svakoga fonema u različitim kombinacijama s drugim fonemima može se ustvrditi valentnost pojedinog fonema ili njegova mogućnost da se veže s drugim fonemima. Taj se postupak provodi za suglasničke foneme, jer se distribucijska ograničenja ne tiču kombinacija suglasničkih sa samoglasničkim fonemima. To je u skladu s načelom da se u govornome lancu moraju koliko je moguće više izmijenjivati otvoreni i zatvoreni elementi.¹¹

Sljedeća tablica pokazuje broj kombinacija u kojima suglasnički fonemi ulaze u međusobne kombinacije u skupinama na početku, u sredini i na kraju riječi. Inicijalna i medijalna pozicija uključuju dvije vrste skupina: fonološke (F) i morfonološki (MF) uvjetovane skupine. U fonološkim skupinama fonemi stoje jedan prema drugome u statičkom, nemotiviranom, a u morfonološki uvjetovanim skupinama u dinamičkom, motiviranom odnosu. Statički je odnos predmet fonologije, a dinamički morfonologije. Morfonološki uvjetovane skupine nastaju na granicama leksičkih morfema (derivacijski uvjetovane skupine), u morfološkim oblicima (morfološki uvjetovane skupine) te u sljedovima koji nastaju kao rezultat refleksa "jata".¹²

¹⁰ Prema starom je distribucijskom pravilu na granici prefiksalnoga i korijenskoga morfema redovito ispadao (mor)fonem /v/ iz skupa /bv/. Tako su nastali oblici *oblak, obračati, običaj* itd. Danas se to distribucijsko ograničenje ne provodi pa imamo dvostruke oblike: *obići / obvići, obladati / obvladati*, odnosno oblike sa skupinom /bv/: *obvoziti*.

¹¹ Muljačić, Ž. nav. dj., str. 160.

¹² Podrobnije o distribuciji fonema vidi: Turk, M. *Fonologija hrvatskoga jezika (raspodjela fonema)*, Izdavački centar Rijeka i Tiskara Varaždin, Rijeka - Varaždin, 1992.

Tablica. 3. Zastupljenost fonema u suglasničkim skupinama

FONEM	Inicijalna skupina		Medijalna skupina		Finalna skupina
	F	MF	F	MF	
p	12	8	22	68	6
t	16	7	33	128	14
k	18	5	34	97	14
b	5	7	10	49	4
d	8	9	18	61	6
g	9	6	21	37	5
s	21	38	25	147	12
š	11	4	8	47	4
z	7	15	12	57	1
ž	8	1	5	16	3
h	6	6	5	26	1
f	5	0	12	19	5
c	4	3	10	39	2
č	5	2	7	30	2
ć	1	1	3	13	0
ẓ̌	1	0	1	10	0
ẓ̣̌	0	0	2	5	0
v	15	13	22	86	3
j	2	34	18	184	6
m	15	11	31	67	9
n	7	7	34	114	17
ñ	2	1	7	28	0
r	23	11	42	124	21
l	18	20	33	103	13
ḷ	6	1	8	35	0

Iz tablice je vidljivo da su pravi suglasnici po učestalosti u suglasničkim skupinama homogenija fonemska kategorija od sonanata. Relativno ujednačenu zastupljenost u suglasničkim skupinama pokazuju fonemi koji po fonetskim mjerilima pripadaju istoj kategoriji. Sonanti međutim s gledišta učestalosti u fonemskim kombinacijama pokazuju veću raspršenost. Primjerice, sonanti /r/ i /l/ imaju vrlo visoku učestalost u kombinaciji s pravim suglasnicima, a sonanti /ń/ i /ḷ/ vrlo nisku.

Usporedbom broja inherentnih distinktivnih obilježja za pojedini fonem i broja kombinacija u koji taj fonem ulazi može se zaključiti: da je valentnost fonema u obrnutom odnosu s brojem binarnih odgovora na distinktivno obilježje. Obilježeni suglasnici, tj. oni s većim brojem pozitivnih odgovora, imaju

reduciranu spojivost u odnosu na suglasnike s manjim brojem pozitivnih odgovora na binarno pitanje: tako su nezvučni fonemi češći od zvučnih, nekompaktni od kompaktnih, negravisni su učestaliji od gravisnih, nenazalni od nazalnih.

Na temelju te činjenice mogu se donijeti dodatni zaključci: u suglasničkim su skupinama okluzivi frekventniji od frikativa, a ovi od afrikata. Okluzivi su u suglasničkim sljedovima frekventniji od frikativa, jer frikativi imaju dodatno obilježje neprekidnost. Frikativi su učestaliji od afrikata, jer afrikate imaju dodatno obilježje stridentnost. Afrikate su najmanje frekventni fonemi, jer imaju veliki broj distinktivnih obilježja. U svojoj su strukturi zasićeni, što im smanjuje valentnost udruživanja.

3. ZAKLJUČAK

Inherentna distinktivna obilježja dvojako uvjetuju distribuciju fonema: (1) ona omogućuju odnosno isključuju neke kombinacije fonema, (2) određuju valentnost pojedinih fonema. Kompatibilnost i valentnost fonema rezultat su silnica svih inherentnih obilježja koja čine stratifikaciju svakog pojedinog fonema. U kombinacijama fonema učestaliji su fonemi čija se slojevitost ne temelji na prelamom ili na velikom broju binarnih odgovora. Donju granicu stratifikacije fonema u hrvatskome jeziku čine tri para inherentnih distinktivnih obilježja, na koje odgovaraju fonemi samoglasničko /ɾ/ i /j/. Fonem /ɾ/ ima nisku učestalost. Fonem /j/ ima također nisku učestalost u fonološkim skupinama. U morfonološki uvjetovanim skupinama zastupljenost mu je znatna, potpomognuta činjenicom da se javlja u vrlo frekventnim skupinama koje nastaju kao rezultat refleksa *jata* u sekvenciji /je/. Gornju granicu specifikacije fonema s po sedam pari inherentnih distinktivnih obilježja čini pet fonema: /š/, /č/, /ć/, /ž/, /ǰ/. Ti fonemi, izuzimajući fonem /š/, imaju najnižu učestalost i kao pojedinačni fonemi i u suglasničkim skupinama. U jeziku su rijetke suvišne ekscentrične kombinacije fonema, a prevladavaju one koje se ne temelje ni na prevelikom ni na prelamom broju binarnih izbora. Istorodni se sljedovi protivne kontrastnome jezičnome načelu, a potpuno različiti ekonomiji govornih napora.

LITERATURA

- Barić, E. i sur. (1995). Hrvatska gramatika, Školska knjiga, Zagreb.
- Brozović, D. (1991). Fonologija hrvatskoga književnog jezika, u: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, HAZU i Globus, Nakladni zavod, Zagreb, str. 379-452.
- Morciniec, N. (1968) Distribution der distinktiven Merkmale und die Distribution der Phoneme, u: Germanica Wratislaviensia, 12, Wrocław, 113 str.
- Muljačić, Ž. (1972). Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika, Školska knjiga, Zagreb.

-
- Silić, J.** (1976). Ortoepija/ortografija i morfematska struktura jezika, Radovi, III, 181-194, Sarajevo, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 181-194.
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika, u: Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, HAZU i Globus, Nakladni zavod, Zagreb, str. 61-377.
- Škarić, J.** (1975). Razlikovna obilježja, Jezik, XXIII, 1-10, Zagreb, 1-10.
- Turk, M.** (1992). Fonologija hrvatskoga jezika (raspodjela fonema), Izdavački centar Rijeka i Tiskara Varaždin, Rijeka -Varaždin.
-

Marija Turk
Faculty of Philosophy, Rijeka
Croatia

INHERENT DISTINCTIVE FEATURES AND PHONEME DISTRIBUTION IN THE CROATIAN LANGUAGE

SUMMARY

Phonemes are sets of inherent distinctive features which condition phonemic differentiation. The inherent features do not function in isolation; they function in mutual relations. In the standard Croatian language there are nine pairs of inherent distinctive features: vocalness, consonantness, compactness, diffusion, continuity, stridency, nasality, gravity, sonority. The inherent distinctive feature matrix contains 279 data, i.e. 166 binary answers and 113 zeros which indicate redundancy, i.e. the phoneme indifference toward the whole opposition. No phoneme uses all the inherent features. The lower limit of utilization are three features (phonemes /r/ and /j/), and the upper limit are seven oppositions (phonemes /š/, /č/, /ć/, /ž/ and /ž/).

Concerning inherent distinctive features and phoneme distribution, the paper deals with two relations: (1) which features enable, and which eliminate phoneme connections; (2) which inherent features and to what extent condition valence of a particular phoneme.

Concerning the question of phoneme compatibility, the paper analyzes the phoneme distribution with the same binary answer and the phoneme with a different binary answer. On the basis of data, it can be concluded that the inherent distinctive features can be compatible, incompatible and tolerant. Compatible features enable phoneme combinations which are mutually exclusive depending on some oppositions (for example, vocalness, consonantness, stridency, etc.). Incompatible features exclude phoneme combinations which carry some features (for example, compactness, gravity, etc.). Distribution limits are more related to consonant, and less to vowel phonemes. Tolerant features allow connection of phonemes, but such connections are marginal in language. Their extreme degrees suggest a foreign influence or a morphological

compulsion. Redundant features enable phonemes to be integrated (for example, diffusion, nasality, etc.)

From the point of view of inherent distinctive features and the valence of particular phonemes one can conclude that the phoneme compatibility is in an inverse proportion to the number of binary answers to a distinctive question. The marked phonemes, that is the phonemes with more positive answers, are reduced in being connected in comparison to the ones with less positive answers to a binary question: unvoiced consonants are more frequent in usage than voiced ones, incompact ones than compact, ungravis are more frequent than gravis ones. In consonant clusters, therefore, occlusives are more frequent than fricatives as the latter possess an additional feature of continuity. Fricatives are more frequent than affricates as affricates have an additional feature of stridency.

From the point of view of the frequency of particular phoneme categories in different combinations, one can notice that, according to their frequency, real consonants are more homogeneous phonemic category than sonants, which, according to their frequency in phonemic combinations, appear to be more dispersed. For example, the sonants /r/ and /l/ are very frequent in combinations with consonants, while the sonants /n/ and /ŋ/ are very rare. In phoneme combinations the phonemes, whose complexity is not based on a great or small number of binary answers, are more frequent. In languages, too eccentric combinations of phonemes are rare. Those that prevail are not based on a great or small number of binary options.

Homogeneous phonemic clusters are in opposition to a contrastive language principle, while those, which are very heterogeneous, are in opposition to the economy of speech efforts.

Key words: *phonemes, Croatian language*
